

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Daniel Dobiaš
Článok / Article: Utopizmus a realita demokracie
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov –
UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences
and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

DOBIAŠ, D. 2014. Utopizmus a realita demokracie. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 17, č. 1, 2014. ISSN 1335 – 2741, s. 6-26. Dostupné na internete: http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2014/DOBIAS.pdf.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

UTOPIZMUS A REALITA DEMOKRACIE¹

UTOPIANISM AND REALITY OF DEMOCRACY

Daniel Dobiaš*

ABSTRACT

The evolution of rationalism, freedom or democracy is marked by contradictions and by antithesis of ideals to which human in this process heads. The article deals with a content contradictions of components which are immanent parts of the political system of the liberal democracy. We figure to discuss differences between a romantic innocence of the term and the reality of a power balance. As a result of this reality, there are some inequalities between economic and social relations, a dualism between a utopian perfectionism of the creators and a political pragmatism of the power elites which are concentrated in supranational bureaucratic and financial centers - an antagonism of the real democratic conditions and standard preconditions formulated in a theory.

Key words: rationalism, freedom, democracy, utopia, political pragmatism

Jedným z očividne jedinečných aspektov ľudskej existencie je legitímna snaha o racionálny prienik do dynamiky daného, nie však nemenného prostredia a pýtanie sa na základné predpoklady vlastnej neuchopiteľnej, protirečivou paradoxnosťou poznamenatej podstaty. V konečnom dôsledku tento proces reflektuje abstraktnú povahu ľudskej schopnosti myslieť, ktorá od momentu vlastného zrodu záleží skôr na uvažovaní a rozhodovaní než na rozumom neovládaných potrebách inštinktu!²

* PhDr. Daniel Dobiaš, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Katedre politológie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Šrobárova 2, 040 59 Košice, Slovenská republika, daniel.dobias@upjs.sk.

¹ Táto štúdia bola pripravená ako súčasť riešenia projektu Grant č. 1/1116/12 VEGA. Názov: *Myslenie v politike, politika v myslení. (Osobnosti politického myslenia na Slovensku v 19. storočí – vybrané kapitoly).*

² Ak uvažujeme o existencii človeka, pýtame sa na perspektívu bytosti otvorenej svetu, ktorá je schopná prostredníctvom ducha, vedomia vystúpiť mimo interval vlastnej priestorovej a biologickej determinovanosti, urobiť všetko predmetom svojho poznania a vytvoriť tak umelú sféru – kultúru, kde dokáže žiť autentický, slobodný život. David J. Levy, vysokoškolský učiteľ na Middlesex University, rozvíja argumenty, podľa ktorých

Zjednocujúcim faktorom pri zmocňovaní sa skutočnosti v najhlbších a najširších súvislostiach sa preto postupne stáva paradigma vedenia ako algoritmus pokusov o pochopenie jej zmyslu a poriadku, ktorej imanentnou súčasťou je človek, definovaný určitou prirodzenosťou a štruktúrou predispozícií. V tejto štruktúre má rozhodujúce miesto rozum, pretože realita sa musí zachytiť myslením, aby sa o nej dalo hovoriť, pracovať s ňou, riešiť jej problematiku, nastoľovať novú, či v nej s pokorou žiť. Pri tomto snažení, ustavičnom kladení si otázok a hľadaní odpovedí na ne dospievame k skúsenostnej platforme, že akýkoľvek pokus o organizáciu vlastnej existencie nie je iba abstraktným, reálneho života sa nedotýkajúcim problémom, ale determinuje ho vzťah individuality k rozličným zoskupeniam a spoločenstvám v podobe rodiny, etnickej skupiny alebo národa. Podstata procesu optimalizácie rozvoja osobnostných charakteristík spočíva v konkrétnych ašpiráciách jednotlivcov pri uplatňovaní svojich predstáv o šťastnom a ľudsky dôstojnom živote v intenciách spoločenského mechanizmu.

Celé dejiny praktických, myšlienkových a duchovných horizontov ľudského rodu takto predstavujú akoby pasažierov na nekonečnej ceste poznania, na ktorej sa rozumnosť a racionalita považujú za dominantný spôsob ponímania skutočnosti, aj keď vôbec nie vyčerpávajúci a jedine možný. Idea racionalizmu s optimistickým duchom, ktorý je pre ňu charakteristický, sa dominantne prejavila ako programová platforma pri vytváraní novej politickej a právnej reality v Európe a v Spojených štátoch amerických od druhej polovice 18. storočia. Máme na mysli najmä osvietencami často reflektovaný rozpor medzi tradičnou a modernou spoločnosťou, kritikou monarchie, absolutizmu či náboženstva, ktoré vyvrcholili preferovaním názoru o sebaoslobodení človeka vedením a potrebe intelektuálnej sebavýchovy pri naplňaní zmyslu vlastnej existencie, na základe autentickej slobody a rešpektovaní slobody a rozdielnosti iných. Úloha sebavýchovy a schopnosti dištancovať sa od vlastných ideí v naznačenom kontexte implicitne obsahovala aj nárok na kritiku vlastných ideí, na schopnosť kriticky vnímať svoje myšlienky práve tak ako myšlienky, s ktorými nesúhlasíme.

V tejto súvislosti napríklad **I. Berlin** vo svojej práci *Dva pojmy slobody* rozvíja názor, že program osvietenského racionalizmu, založený na vzťahu rozumného života a rozumného, nezávislého individua, predstavuje metafyzické

najmä antropologické štúdie potvrdzujú skutočnosť, že „vo vzťahu medzi prírodou a ľudskou prirodzenosťou je istý stupeň slobody implicitne obsiahnutý..., sloboda je preto skutočná, ale obmedzená“. (Levy, 1993, 26-27)

jadro racionalizmu, ktoré má veľmi úzky vzťah k pozitívnemu chápaniu pojmu slobody. Pojem slobody, ktorý je v ňom obsiahnutý, nie je a nemôže byť negatívnou koncepciou priestoru bez prekážok, ale je sebariadením, sebaovládaním individua ako racionálnej bytosti, ktorá používaním kritického rozumu pochopí to, čo je nevyhnutné a čo náhodné! Poznať a pochopiť nevyhnutnosť vecí znamená ovládať všetko, čoho racionálny účel chápem, teda chcem – oslobodzujem sa poznaním, keďže eliminujem iracionálne prejavy svojej prirodzenosti a zároveň si čokoľvek môžem racionálne zdôvodniť ako nevyhnutné. (Berlin, 1993)

Našou primárnou úlohou na tomto mieste nie je polemika s týmito konštatovaniami, aj keď jedným dychom upozorňujeme na možné výhrady osvieteniskému ideálu rozumu, dominantne vo väzbe na optimistickú perspektívu chápania ľudskej prirodzenosti a následne na rozume založených možnosti jej progresívneho vývoja. Domnievame sa, že napriek mnohým pôsobivým výdobytkom rozum v plnej miere nenaplnil očakávania, ktoré sa s ním spájali. Aj podľa **G. Sorosa** princípy kreovania moderných spoločností vychádzajú z tradície osvietenstva, zakladajúcej univerzálne bratstvo ľudí na racionálnom, nezaťaženom jednotlivcovi. Tento základ sa však ukázal ako nespoľahlivý, lebo racionálny aktér je omylný a riadi sa osobným záujmom, nie univerzálnymi ideami bratstva. Novým, pevnejším základom by mohol byť omylný aktér, zaťažený jednotlivec, ktorý je ako jednotlivec neúplný (aj keď existuje určité minimálne bratstvo ľudí založené na našej spoločnej omylnosti, smrteľnosti a sebeckve) a potrebuje patriť do spoločnosti: *„Máme určité spoločné záujmy, ktoré sú nadradené individuálnym osobným záujmom. Naša omylnosť nám však bráni, aby sme poznali spoločné záujmy. Preto potrebujeme pravidlá, vďaka ktorým sa môžeme zhodnúť na tom, aké sú naše spoločné záujmy a ako ich čo najlepšie dosiahneme“* (Soros, 2001, s. 156 – 161). Svoju argumentáciu uzatvára tak, že zatiaľ čo osvietenstvo hlásalo predstavu vonkajších právd, súčasné hodnoty slobody, ľudských práv, vlády zákona či určitého zmyslu pre sociálnu zodpovednosť a spravodlivosť sú reflexívne a uznávame, že sa v priebehu dejín menia. Za univerzálne podmienky dneška by sme takto mali považovať omylnosť a reflexívnosť.

Najmä v oblasti spoločenskej a politickej sa naplno ukázalo, že autonómni, racionálni aktéri, využívajúci transcendentálnu slobodu a autonómiu vôle takmer neexistujú, že sú to skôr ilúzie vytvorené procesom abstrakcie a základ vedomia „rozumovo nezávislých“ jednotlivcov sa najčastejšie formuje rodine, spoločenstve, pôvode či v tradícii. Racionalisticky plánovaný štát nie je možné

vybudovať bez akejkoľvek tradície ako spojiva medzi inštitúciami, zámermi a hodnotovými predstavami jednotlivcov, keďže všetky zákony, zahŕňajúce všeobecné princípy, je potrebné pred ich uplatňovaním najprv vykladať na základe zásad odvodených z dennej praxe - zo živej tradície. Medzi najdôležitejšie tradície je potrebné zaradiť tie, ktoré tvoria mravný rámec určitej spoločnosti (v zhode s inštitucionálnym zákonným rámcom) a ktoré tak stelesňujú spoločnosťou zachovaný zmysel pre spravodlivosť a slušnosť či dosiahnutý stupeň mravného ctenia.

Proklamovaná rovnováha racionálnych a iracionálnych elementov v štruktúre politična nezabránila tomu, že úloha ideí (nielen) v politike nebola nikdy taká deformovaná a zaznávaná ako v súčasnom mechanizovanom, fetišom výkonu a úspechu poznačenom svete. Podľa **J. Lysého** dokonca v súčasnosti prevláda „*stanovisko, že predstavy o usporiadaní politických pomerov podľa predstáv filozofov sú prekonané*“. Navyše, ľudia „*odmietajú experimentovať so svojimi vlastnými osudmi a aj ostatné spoločenské vedy sú postavené do úlohy komentátorov*“ (Lysý, 2010, s. 209). Je to však nebezpečné a naivné presvedčenie ľudí z praxe, ktorí zdôrazňovaním vlastnej nezávislosti od intelektuálnych vplyvov vo svojom konaní v konečnom dôsledku potvrdzujú závislosť od teórie nejakého ekonomického alebo politického mysliteľa.

Plne sa s týmto stanoviskom stotožňujeme a chceme zdôrazniť, že myslenie je určitou formou práce, mnohé myšlienky a ideové koncepcie na dlhý čas a s veľkou intenzitou ovplyvnili (stále ovplyvňujú) spôsob života celých spoločností, civilizácií či jednotlivcov a myšlienky (liečivé, pomáhajúce, oslobodzujúce, ale zničujúce, zotročujúce, deštruktívne práve tak) považujeme za mocné hybné nástroje dejinných i aktuálnych vývojových schém a procesov!

Každý človek má svoju sociálnu skúsenosť a v závislosti od toho, ako naň dolieha, sa v nej nejako potrebuje vyznať a zmysluplne orientovať. Odlišnosť ľudí v miere a v intenzite emocionálnych prežitkov, v zameranosti ich vôle či autentickosti pudov a vášní sa zjednocuje v rozume, presnejšie v dohode na tom, čo je a čo nie je rozumné. Ako sme už naznačili, normatívna idea človeka a jeho prirodzenosti, racionalistický univerzalizmus a voluntaristický individualizmus vytvorili predpoklady na politické pozadie moderných spoločností, v ktorých sa ustanovil poriadok s pravidlami umožňujúcimi disponovať všetkou slobodou, na akú má jednotlivec ako racionálna bytosť oprávnenie.

Na rozvoj aktívnej schopnosti človeka používať vlastný rozum je podmienkou sloboda, pretože len ona je základom vedomia hodnoty vlastného

„ja“ a schopnosti myslieť samostatne. Jedným z hlavných problémov, vyplývajúcim zo schopnosti slobodne myslieť, je naša vedomá skúsenosť so skutočnosťou, v ktorej sa skrývajú zárodky zásadných rozporov vyplývajúce z toho, že rôzni ľudia pripisujú rôznym hodnotám rozdielny stupeň dôležitosti a významu. Ak teda budeme hovoriť o racionalizme, slobode či demokracii, v prvom rade by sme si mali uvedomiť fakt, že existujú ich rôzne interpretácie a taktiež naše rôzne vnútorné preferencie v prospech alebo v neprospech niektorej z nich. Ašpirácia akejkolvek interpretácie či teórie na univerzálnu aplikovateľnosť vo všetkých prípadoch, na všetkých miestach a v každom čase je preto len hypotetická – v zásade existujú v prospech alebo v neprospech akéhokoľvek vysvetlenia pojmy a argumenty, ktoré je nevyhnutné vnímať predovšetkým v určitých historicko-politicko-ekonomických súvislostiach.

Nie je žiadnym tajomstvom, že nad všetkými čnie ideologický kontext, opierajúci sa vždy o určitý program, stratégiu, ktoré najlepšie vyjadrujú schopnosť človeka meniť svoje predstavy o ich konkrétnom uplatnení v politickej praxi. Takto sa „prirodzene“ mení predstava o slobode, rovnosti, demokracii,³ ľudských právach či prirodzenosti človeka. Preto by sme radi poznamenali, že to, čo predstavuje z intelektuálneho hľadiska nesporne zaujímavý a inšpiratívny pojmový materiál, môže v skutočnosti nadobudnúť charakter samozrejmej a nespochybniteľnej zložky pokroku v chápaní a v uplatňovaní slobody či tolerancie, pričom nám (paradoxne) uniká jeden veľmi dôležitý fakt o možnosti ich transformácie do nejakej jednotnej, povinnej ideológie!

Dovoľme si konštatovať, že súčasná spoločnosť je presýtená ideológiou presne tak, ako to bolo doteraz, existuje určitá moderná ideológia, neviditeľná (pretože sme racionálni), sofistikovaná, ktorá ukladá jednotlivým kategóriám politickej teórie a praxe svoj vlastný obsah (podľa zámeru autorov), umožňujúci ich manipuláciu! Obsah tých, ktorí sú vždy tam, kam sa všetci ostatní chcú

³ Keďže náš hlavný záujem sa koncentruje k interpretácii vzťahu medzi realitou a ideálom demokracie, pripomíname, že už od doby aténskej demokracie bola tradičným pomenovaním pre ústavu, ktorá mala zabrániť diktatúre. Z historického hľadiska môžeme tento názor (aspoň od čias Perikla a Thúkidida) považovať za alternatívu všeobecne prijímaného vysvetlenia o demokracii ako „ľudovláde“. Ilustráciou (aj keď nie vždy v pozitívnom zmysle slova) by mohol byť črepinový súd, na ktorého základe mal byť každý občan, ktorý sa stal príliš populárny, práve pre túto popularitu poslaný do vyhnanstva. Funkciou črepinového súdu bolo predovšetkým nedopustiť, aby sa objavil nejaký populistický diktátor a aby zaviedol diktátorský (tyranský) politický režim.

dostať, pravda transcendingúca horizont každodennej ľudskej skúsenosti, ktorá sa už niekoľko tisícročí hľadá, vytvára a podľa potreby prispôsobuje.

Zdá sa, že pre veľkú časť sveta je v súčasnosti jediným životaschopným zdrojom politickej legitimacy demokracia. Dokonca môžeme často počuť úvahy o tom, že žijeme vo veku demokracie, poznamenanom všetkými jeho vnútornými antagonizmami, vzostupmi a pádmi, ktoré zásadným spôsobom formujú nielen procesy výberu vlád, ale aj spôsob života jednotlivcov. Esenciou takéhoto prístupu je intelektuálna tradícia, ktorá nás odkazuje na chápanie politickej demokracie ako procesu výberu vlády procedurálnym pravidlom väčšiny, na základe slobodných a regulárnych (konkurenčných, s viacerými zúčastnenými stranami) volieb. Nemôže však byť výsledkom slobodných a regulárnych volieb skorumpovaná, nezodpovedná vláda, ktorá nebude prihliadať na verejné blaho? Platí jednoduchá úmera a voľby neumožnia nástup intelektuálne, mravne a emocionálne podpriemerných elít či tyranov, diktátorov, despotickej vládcov, ktorí budú občanom upierať ich základné práva a ignorovať ústavné limity svojej moci? Je moc v demokracii skutočne štruktúrovaná tak, že individua sú jej nositeľmi a zároveň si udržiavajú možnosť byť individuiami v zmysle rešpektovania ich individuálnej autonómie, zlučiteľnej s autonómiou všetkých ostatných a zároveň fungovaním štátu (obce)? Demokracia skutočne zaručuje – ako jedna (nie jediná) z politických cností – politické (sloboda, bezpečnosť), ekonomické (majetok) alebo náboženské (vierovyznanie) práva?

Spomínané záležitosti zrkadlovo odrážajú etymologické korene tohto pojmu, kde došlo k transformácii tradicionalistického konceptu legitimacy moci na liberálno-demokratický (legitimita politickej moci od dopredu daného zdroja prešla k legitimite budujúcej na vôli individuí).⁴ K splynutiu ideálov liberalizmu a demokracie v politickej teórii došlo – ako uvádza **G. Sartori** - zhruba od polovice 19. storočia, keď najmä **A. de Tocqueville** opustil predliberálny význam demokracie a dal mu jeho moderný význam – liberálna demokracia.

⁴ V tomto duchu uvažuje F. Zakaria, pričom zároveň upozorňuje na jednu veľmi paradoxnú skutočnosť: „Musíme priznať, že pre ľudí na západe demokracia znamená liberálnu demokraciu, t. j. politický systém, ktorý sa vyznačuje nielen slobodnými a regulárnymi voľbami, ale aj právnym poriadkom, deľbou moci a ochranou základných slobôd prejavu, zhromažďovania, náboženstva a súkromného vlastníctva. Tento balík slobôd, ktorý možno označiť aj ako ústavný liberalizmus, nemá v skutočnosti nič do činenia s demokraciou...; a aj keď za posledné polstoročie demokracia a sloboda na západe splynuli..., oba tieto prvky liberálnej demokracie, v západnom politickom systéme vzájomne prepletené, sa na celej zemeguli rozpadajú“. (Zakaria, 2010, s. 15)

Rozdelil tak svoju pôvodnú koncepciu na dve časti: „Rovnosť v súlade so slobodou zahrnul do demokracie akceptujúcej liberalizmus a rovnosť nepriateľskú slobode zahrnul do socializmu, ktorému pririekol neliberálnu časť demokracie“ (Sartori, 1993, s. 375).

Spomínané spojenie (pohltenie) liberalizmu s demokraciou však podľa **Sartoriho** spôsobilo znejasnenie ich vlastných charakteristík a atribútov, ktoré sa premietlo do viacerých nezrovnalostí a dilem: Je liberalizmus teóriou a praxou slobody, respektíve moci buržoázie (a teda doktrínou niekoľkých, ktorí majú moc niečo konať), alebo je teóriou a praxou obmedzovania moci štátu (a teda doktrínou slobody ako neobmedzovania pre všetkých)? Aké je postavenie slobody v logike idey demokracie? Je liberalizmus historickou súčasťou vývoja demokracie, alebo moderná demokracia súčasťou vývoja liberalizmu? Boli pôvodní teoretici liberalizmu (**Locke, Constant, Montesquieu**) hlásateľmi ekonomickej slobody, voľného obchodu či prežitia najsilnejšieho, alebo pre nich znamenal liberalizmus (a sloboda) politickú voľnosť, zákonnosť a ústavný štát?

Podobných otázok by bolo možné položiť aj viac, samotný **Sartori** si však v sledovaných súradniciach zároveň odpovedá: „Vzťah medzi liberalizmom a demokraciou by mal klesnúť na oveľa konkrétnejšiu úroveň, ako bola, z *tocquevilloskej sféry najvyšších princípov do oveľa prízemnejšej sféry skutkov. Toto hľadisko ukáže, že liberalizmus je predovšetkým mechanizmom obmedzovania štátnej moci, kým demokracia je vkladanie moci ľudu na štát*“ (Sartori, 1993, s. 387). Pri analýze liberálneho a demokratického elementu v liberálnej demokracii by sme preto v prvom rade mali oddeliť difúziu politických (politická sloboda) a ekonomických (trhová sloboda) princípov vo vnútri liberalizmu. Následne, ak uvažujeme o liberálnej demokracii, uznať hodnotu demokratického ideálu ako ideálu slobody, respektíve ak uvažujeme o liberalizme a demokracii oddelene, tak vnímať demokratický ideál z pozície jeho návratu k rovnosti ľudí. Demokratizovať vlastne znamená žiadať viac sociálnej rovnosti a ekonomického blahobytu, preto liberálna demokracia procedurálne viaže slobodu liberalizmu a rovnosť demokracie, je rovnosťou prostredníctvom slobody, nikdy nie naopak!

Moc by teda v demokracii mala vyplývať zo záujmov jednotlivca a dokonca zohľadňovať morálny akcent idey o rovnakej hodnote všetkých jednotlivcov (idea zvrchovanosti ľudu, spoločenská zmluva). Harmonizovať ciele liberálneho rešpektu (slobody) a demokratickej rovnosti je možné aj z iného uhla pohľadu - neustálym procesom verejného zdôvodňovania, čo zaujímavým spôsobom vyjadril **S. Macedo**: „V liberálnej spoločnosti interpretov nijaká zvrchovaná vôľa

nedisponuje konečnou autoritou, nijaký súdny, zákonodarný, výkonný orgán či dokonca populárny človek nemá posledné slovo, pokiaľ ide o to, čo pripúšťa ústava. Politické rozhodnutia treba prijať, ale politické debaty sa tým nekončia. Voči každému autoritatívnemu rozhodnutiu či výnosu sa možno ohradiť a možno ho zrušiť na základe interpretácie princípov politickej morálky, všeobecne uznávaných za najvyššie: vedúcich hraničných princípov liberálnej spravodlivosti“ (Macedo: 1995, s. 79).

Ako sme však ukázali, napriek ponúknutým vysvetleniam nie vždy, v minulosti ani v súčasnosti, musí demokracia kráčať ruka v ruke s liberalizmom a automaticky znamenať slobodu ako jedno z práv, ktoré všeobecne zakladá tenzia medzi negatívne pochopeným pojmom slobody (nikto nemôže nikomu brániť, aby sa legálnymi prostriedkami niekým alebo niečím stal) a pozitívnym pojmom slobody (človek je voči niečomu slobodný len vtedy, ak má na to schopnosti a príležitosť).

Rozdiel medzi našou mocou či schopnosťou konať určitým spôsobom a obyčajným nezasahovaním do nášho konania zakladá veľmi významnú platformu pre názorovú diverzitu politických (ideologických) orientácií. Chápanie podstaty slobody ako nezasahovania je charakteristické pre pravicu (najslobodnejší štát je taký, ktorý obmedzuje svoje zásahy na minimálnu mieru – laissez faire ekonomika voľného trhu a štát nočný strážnik), ľavica zas operuje s myšlienkou, že sloboda je viac než len obyčajné nezasahovanie. Je to argument pre ospravedlnenie aktívneho štátu, ktorý zasahuje, prerozdeľuje a poskytuje ľuďom možnosti robiť to, čo nerobia, aj keď na to, povedzme, majú schopnosti. A tak opäť máme na dosah určitý paradox – zdá sa totiž, že ani koncept liberalizmu, ani koncept demokracie nepredstavuje vyčerpávajúcu empirickú bázu pre skutočné uplatnenie práva „byť slobodný“ v zmysle slobodne (účinne a legálne) využívať príležitosti, ktoré by sme inak využívať nemohli (robiť veci, ktoré by sme inak robiť nemohli)!

Nech už podstatu slobody vnímame cez prizmu individualistickej verzie (sloboda ako autonómia; ako moc konať tak, ako človek chce; ako racionálne a morálne usmerňovanie samého seba), alebo cez prizmu politicko-právnej verzie (sloboda ako garantované právo robiť isté veci; sloboda ako nevyhnutnosť uvedomenia si vlastnej obmedzenosti), stále sme celkom vyčerpávajúco nereagovali na požiadavku ľudsky dôstojného života! Ako je vlastne zlučiteľná myšlienka o dôstojnosti a o slobode človeka s myšlienkou o tom, že sme (prirodzene?) bytosťami sociálnymi? Neexistuje ešte nejaký predpoklad, ktorý by ak už nebránil, tak aspoň eliminoval asymetriu v politickom systéme

liberálnej demokracie medzi účinnou (nielen formálnou) slobodou bohatých, mocných, privilegovaných oproti chudobným, slabším či znevýhodneným? Nie je v konečnom dôsledku režim liberálnej demokracie len novou perinou, ideologickým konštruktom na fixovanie existujúcich ekonomických mocenských pomerov privilegovaných?

Všade tam, kde sa vykonáva moc nad ľuďmi, môžeme legitimitu (oprávnenosť) politického režimu odvodiť z faktu, akým spôsobom podriadení (závislí) prijímajú moc druhých nad sebou.⁵ V zásade teda platí, že súčasťou legitímneho štátneho (politického) usporiadania je udeľovanie práv svojim občanom a ich následné rešpektovanie. No „ľud“ nie sú nikdy všetci, občania sú heteronómna masa, v ktorej vôbec nie každý spĺňa podmienky na skutočne slobodné konanie v súlade s vlastnou predstavou! Až keď má človek napríklad k dispozícii finančné prostriedky a materiálne statky, má právo, teda slobodu legálne robiť to, čo by inak nemohol (najesť sa, keď je hladný; voľne cestovať; vzdelávať sa; liečiť sa; domáhať sa práva) – slovom účinne a reálne využívať príležitosti, ktoré má zákonom, ústavou formálne garantované!

Sociálne, ekonomické mocenské pomery privilegovaných, spolu s politickými, ktoré ich upevňujú, podľa nášho názoru aj v systéme liberálnej demokracie tvoria nepreniknuteľnú hrádzu pre tých, ktorí by si statky a prostriedky chceli zaobstarávať (nechýbajú im schopnosti), no nemôžu (chýbajú im príležitosti), pretože ústava nepamätá na jedno z kľúčových práv človeka, ktorým realizuje svoju pravú podstatu, ktoré z neho robí dôstojnú a spoločenskú bytosť a ktorého uplatnením sa vytvárajú všetky hodnoty – **právo na prácu!** Tento moment pokladáme za dôležitý deficit nielen vo vývoji súčasného globálneho kapitalizmu či neoliberalizmu, ale tiež za morálne (hodnotové) zlyhanie voči skupinám obyvateľstva (morálna povinnosť obmedziť bohatstvo privilegovaných a zvýhodnených v prospech nepriviligovaných a znevýhodnených), ktoré sú primárne závislé (napr. deti, starí ľudia, chorí,

⁵ Postulovať totožnosť a vôľu ľudu či väčšiny do nejakej zmysluplnej definície nerieši, ako to naznačil J. A. Schumpeter, jednu zo základných dilem klasickej politickej teórie: „Každý, kto súhlasí s klasickou doktrínou demokracie, a v dôsledku toho je presvedčený, že funkciou demokratickej metódy je zaručovať, aby sa o problémoch rozhodovalo a politika sa utvárala v súlade s vôľou ľudu, musí naraziť na to, že aj keby bola vôľa ľudu jednoznačná a skutočná, rozhodnutia prijaté prostou väčšinou by ju často nevyjadrovali, ale prekrúcali. Je jasné, že vôľa väčšiny je práve len vôľou väčšiny, a preto nemôže byť stotožňovaná s vôľou ľudu. Ľud je totiž mozaikou, ktorú väčšina proste nemôže zastupovať.“ (Schumpeter, 2004, s. 290)

hendikepovaní) a ktoré z rôznych dôvodov potrebujú na zaistenie svojej účinnej slobody zásahy štátu! Práve spomínanú politiku realizácie slobody a rovnosti pre jednotlivcov považujeme za obsahové jadro myšlienkových vízií o humanizácii a demokratizácii spoločnosti, s ktorými operovali ideologické koncepcie (najmä liberalizmus a socializmus), sformulované v súlade s ideálmi osvietenstva.

Nedá nám však nespomenúť, že práve vzťah medzi liberalizmom a socializmom vyjadruje osciláciu (napätie) medzi víziou politických (sloboda) a sociálnych (rovnosť) práv. Z tohto dôvodu sme si všimli, ako vzťah medzi civilizáciou, politikou a právom v nami akcentovaných kontúrach reflektovali už predstavitelia utopického socializmu. Napríklad **Ch. Fourier** píše jednoznačne: „Prvým právom každého človeka je právo na obživu, právo najesť sa, ak je hladný... Písmo sväté nám vraví, že Boh odsúdil prvého človeka a jeho potomstvo, aby krvopotne pracovali. Neodsúdil nás však k tomu, aby sme boli zbavení práce, od ktorej závisí naša obživa. Môžeme preto s prihliadnutím na ľudské práva vyzvať filozofiu a civilizáciu, aby nás nepripravovali o zdroj, ktorý nám Boh prenechal ako núdzové riešenie a trest, či aby nám aspoň zaistili právo na ten druh práce, ku ktorému sme boli vychovávaní... Strávili sme teda stáročia hašterení o ľudských právach bez toho, aby sme uznali to najpodstatnejšie – právo na prácu – bez ktorého všetky ostatné nie sú ničím...“. A akú úlohu tu zohráva, čo „podnikla politika, aby zaistila žobrákovi jeho prirodzené práva? A pod slovami prirodzené práva tu nemám na mysli chiméry známe pod označením sloboda a rovnosť..., ktorými poučujete ľud, že je slobodný; bah!, veď je to sloboda zomrieť od hladu; že má neodhateľné práva; bah!, aké? Určite medzi nimi nie je právo požadovať prácu a chlieb... Aká skvelá je naša spoločenská zmluva, ktorá zaisťuje pôžitky bohatým a beztretnosť ich zločinom! A aká je bezmocná, keď má poskytnúť chudobným obživu, prácu a ochranu proti lupičom“ (Fourier, 1983, s. 46 – 48).

Tu sa už teda začíname pohybovať na tenkom ľade, pretože skúsenosť života nás ľudsky a profesionálne čoraz viac privádza k demotivujúcemu(?) poznaniu, že stratégia realizácie myšlienkových presahov cez realitu v podobe slobody, solidarity, ľudských práv alebo humanizmu umožňuje zároveň výraznú manipuláciu s týmito ideálmi! Demokratická realita dneška, ideologicky tvarovaná a fixovaná svetonázorom najbohatších zložiek spoločnosti, majiteľov nadnárodných spoločností a manipulatívnu, sofistikovanou mágiou vznešených slov ich politických žoldnierov o slobode, transparentnosti, stabilizácii, zodpovednosti či konsolidácii z nášho pohľadu predstavuje často len

nepodarenú karikatúru toho, ako sa skutočné podmienky odlišujú od štandardných predpokladov formulovaných v teórii. Karikatúra, ktorá moc jednotlivca a ľudu, tak honosne kodifikovanú v súlade optimizmom osvietenských ideálov, postupne premieňa na tragickú bezmocnosť voči moci svojich ekonomických a politických reprezentantov, presnejšie majiteľov a zástupcov politických strán!

Základným orientačným mantinelom politiky sa v kontexte klasickej doktríny demokracie stala viera v schopnosť každého jednotlivca pochopiť podstatu politických rozhodnutí na základe racionálnej argumentácie pri realizácii ideálu všeobecného dobra, prostredníctvom volených zástupcov, naplňujúcich vôľu ľudu. Radikálna implementácia demokratických mechanizmov však môže viesť až k extrémom, čo si všimol **Alexis de Tocqueville** vo svojom diele *Demokracia Amerike*. V kontexte sledovanej dejovej línie ukázal, že ľudia môžu byť súčasne slobodní a rovní v demokratickej slobode, pretože demokraciu nestotožňoval s nijakou inštitucionálnou formou. Na rozdiel od mnohých, ktorí očakávali, že postupný vývoj rovnosti pôjde ruka v ruku s konečným zničením možnosti nastolenia tyranie vo svete totiž chápal, že demokratický princíp, ak sa nerozvíja, má tendenciu dospieť do predtým nezažitého despotizmu, čím naznačil *základný paradox demokracie* – rovnosť podmienok je zlučiteľná s tyraniou práve tak ako so slobodou!

Láska k nezávislosti, jeden zo základných dôsledkov rovnosti životných podmienok, vytvára totiž podľa **Tocquevilla** tendenciu prijímania jednoduchých a všeobecných myšlienok o rovnosti všetkých, čo znamená ideálny materiál na vznik despotickej moci a totalitnej ideológie, udržiavajúcej ľudí v „detskom veku“ – teda v predstavách o ochrane ich osudov a zabezpečení statkov na ich obživu. V skutočnosti zvrchovaná moc takto vyrába občanov podľa svojej vôle, zbavuje ich slobody, a aj keď netyranizuje, je jediným strojom ich šťastia, rozhodcom nad ich osudmi. Prekáža, potláča, ohlupuje, až napokon redukuje každý národ na stádo „bojazlivých teliatok“, ktorých jediným pastierom je vláda. Sloboda môže byť preto rovnako krásna ako hrozná a nebezpečná zároveň... (Tocqueville, 1992)

Azda nebudeme ďaleko od pravdy, ak podobne ako **G. Sartori** vyslovíme názor, že v posledných desaťročiach „*sme tradičnú teóriu demokracie postupne opustili*“ (Sartori, 1993, s. 6) a namiesto toho sa stupňovaním terminologického a ideologického skresľovania „*vplyv spoločného ideálu, ktorý hreje ľudské srdcia, bezprecedentne zatemnil a otupil*“ (Sartori, 1993, s. 6). Demokraciu síce prijímame, oslavujeme, žalujeme sa na ňu, obviňujeme takmer zo všetkých

vlastných zlyhaní, ale čoraz menej jej rozumieme. Čím viac demokratov, tým viac očakávaní, čím väčšie nároky na univerzalizmus demokracie, tým väčšie rozptýlenie jej významov. Čím viac proklamovanej slobody, tým menej možností slobodne pracovať a hovoriť, čím dokonalejší právny štát, tým menej účinných garancií a viac zákazov...

Život v časoch znamenajúcich konfúziu v chápaní demokracie však nič nemení na podstate tohto politického konceptu, ktorý sa v prvom rade zakladá na vôli a schopnosti človeka hodnotovo, mravne transcendovať aktuálnu realitu. Keď sa na vec pozrieme takto, ide o človeka, občana (ideálneho?), začleneného do prúdu povinností dávajúcich neporušiteľné práva (a naopak), ktoré, ak takými majú zostať, musia byť všetci ľudia neochvejne verní povinnosti, musia byť verní ideálu! V tomto zmysle môžeme demokraciu považovať za tendenciu, smer, ideál, ktorým ľudstvo kráča, za trajektóriu našej civilizačnej kultivácie! Vyhlasuje slobodu, žiada rovnosť a snaží sa protirečenie týchto republikánskych sestier zmieriť odkazom na ich rodinné puto, ktorým je solidárny humanizmus – bratstvo.

Na prirodzené spojenie šancí demokracie s vierou v možnosti ľudskej prirodzenosti poukázal aj **J. Dewey**, ktorý z dlhodobého hľadiska považoval demokraciu za niečo, čo stojí a padá s možnosťou zachovania tejto viery a jej zdôvodnenia činmi: *„Demokracia skutočne zahŕňa vieru, že politické inštitúcie a zákon budú také, aby fundamentálne zodpovedali ľudskej prirodzenosti... Bola vždy spätá s humanizmom, s vierou v možnosti ľudskej prirodzenosti a jej súčasná potreba je energickým znovu potvrdením tejto viery... Bez ohľadu na to, aká jednotná a nemenná je ľudská prirodzenosť vôbec, podmienky, v ktorých a na ktoré pôsobí, sa odvtedy, čo bola politická demokracia nastolená, tak veľmi zmenili, že demokracia teraz nemôže závisieť iba od politických inštitúcií alebo spočívať na nich. Dokonca si nemôžeme byť istí, či tieto inštitúcie a ich právne doplnky sú dnes skutočne demokratické – pretože demokracia sa prejavuje v prístupoch ľudí a meria sa dôsledkami na ich život... Demokracia je spôsob života... Je to spôsob osobného života, a to taký, ktorý poskytuje morálny vzor pre osobné správanie...“* (Dewey, 2001, s. 484 – 490).

Budúcnosť má byť otvorená pokroku vo všetkých možných podobách, najmä však vytváraniu nových podmienok, ktoré raz umožnia dnes neuskutočniteľné, možno nepochopiteľné formy. Úloha ideálov v politickej praxi demokracie je dialektikou - na tomto mieste sa vrátíme k už spomínanému **G. Sartorimu** – *„opisu a normy, faktu a hodnoty, respektíve toho, čo je a čo byť má“*. (Sartori, 1993, s. 10). Vnímavosť voči rozdielu medzi „je“ a „má byť“ pritom predstavuje

fundamentálne východisko intelektuálne zodpovedného prístupu, ktorý rozumie demokracii ako náporu nerozlišenej mnohosti, vlastne mnohosti len zo spätného pohľadu, až dodatočne skladajúceho pôvodnú nedeliteľnosť z prvkov, ktoré v skutočnosti vytvoril jej rozvoj. Tendencia, čin či princíp si samy vytvárajú cestu a zároveň podmienky, v ktorých sa uskutočňujú. To, čo „je“ a to, čo „má byť“ nepostupuje po dvoch rovnobežkách, ktoré sa nikdy nestretnú. Práve naopak, ustavične sa stretávajú a krížia, aby vznikla pôvodná tendencia, silnejšia, zložitejšia, vyvinutejšia... Čo demokracia „je“ preto nemôžeme oddeliť od toho, čím by mala „byť“: demokracia je „výsledkom interakcie ideálov a reality, ktorá ju formuje, tlaku toho, čo by malo byť, a odporu toho, čo je“ (Sartori: 1993, s. 10).

Ideály sa rodia z našej nespokojnosti s realitou, vo svojej genéze sú reakciou na to, čo je a ako projekcia želaného stavu vecí, ktorý sa nikdy nezhoduje s existujúcim stavom, sú doslova predurčené neuspieť! Ideálom je súdené zostať ideálmi, neuskutočniť sa práve preto, lebo prekračujú existujúce. Z uvedených dôvodov sa nám javí ako veľmi dôležitá identifikácia ideologickej slučky, nastraženej eschatologickou perspektívou zdôrazňovania neobmedzených možností človeka, ktoré nerešpektujú dichotómiu medzi utópiou a demokraciou, medzi idealistickým perfekcionizmom tvorcov a primeraným politickým aktivizmom aktérov. Utópia – a tu sa ešte raz odvoláme na **G. Sartoriho** – je výtvarom vedomia, ktorý „nikde nejestvuje, v žiadnom čase ani priestore - preto je aj neuskutočiteľný“ (Sartori, 1993, s. 63). Z toho vyplýva, že v politickej teórii by sme týmto termínom mali označovať protirečivú požiadavku predstaviť si nemožnú skutočnosť s cieľom jej uskutočnenia, požiadavku uskutočniť politicky nemožné, neuskutočiteľné! Teoreticky a empiricky verifikovateľná skutočnosť, v ktorej sa primerane uplatňujú politické ideály a ktorá je politickým výsledkom vývoja západnej civilizácie, sa potom zvykne klasifikovať ako liberálna demokracia.

Óda na radosť zo života v demokracii má teda nesporne aj svoju odvrátenú podobu. Výkladový monopol apologétov neoliberálnej globalizácie a trhového fundamentalizmu,⁶ v podobe hlásania jednoduchých a povrchných tvrdení o

⁶ K možným asymetriám medzi politickými a ekonomickými tendenciami v súčasných demokratických štátoch sa vyjadril G. Soros: „Som presvedčený, že šírenie trhových princípov zašlo príliš jednostranné. Trhovní fundamentalisti sú presvedčení, že spoločným záujmom najlepšie poslúži, ak ľudia budú bez prekážok sledovať osobné záujmy. Toto presvedčenie je nesprávne..., no bolo povýšené na univerzálny princíp,

tom, že sloboda, humanizmus či demokracia zabezpečia ľuďom pohodlný život, hospodársky zázrak a životné statky prinesú až do domu, sa zámerne politicky zneužíva ako ospravedlnenie a zamlčanie faktu, že súčasná podoba demokratických politických režimov je len ideologickou zásterkou pre systém generujúci nerovné ekonomické a sociálne vzťahy, vytvárajúce mocenský priestor, v ktorého rámci liberálna demokracia funguje! Na margo sledovaných deformít kvality jednotlivých komponentov demokratického prostredia prinášame inšpiratívny postreh **M. Gbúrovej**: „*Sú to chorobné javy, ktoré pochádzajú primárne z prostredia nadnárodného kapitálu a nadnárodných politických a ekonomických organizácií, ktoré majú najväčší vplyv na formovanie pravidiel a procesov globálnej ekonomiky a politiky.*“ V spojení s partnermi z politických, intelektuálnych a mediálnych elit tak „*vytvárajú elitársku skupinu mocných a vplyvných hráčov na globálnom kapitálovom trhu, ktorá vo svojich dôsledkoch oslabuje kvalitu všetkých troch dimenzií občianstva – občiansku, politickú a sociálnu dimenziu*“ (Gbúrová, 2012, s. 8).

Vo svetle usilovného kultivovania ilúzií o našej vlastnej demokratickej prítomnosti a budúcnosti nás teda v zásade nemôže prekvapiť **oligarchický étos demokracie**, reálne sa odvolávajúci na legitimitu procesu sústreďovania politickej moci v rukách predstaviteľov súkromných nadnárodných byrokratických a finančných centier, stojacich nad pôsobnosťou národných parlamentov, predstaviteľov personifikujúcich spojenie demokracie a kapitalizmu ako systému ekonomickej organizácie, založeného na trhovej súťaži, pričom prostriedky výroby, distribúcie a výmeny sú v súkromnom vlastníctve riadené jednotlivcami alebo obchodnými spoločnosťami. Táto interpretácia priamo nadväzuje na hlavnú ideu **Lockovej** politickej teórie o nedotknuteľnosti a posvätnosti súkromného vlastníctva, ktoré je prirodzeným právom a je teda staršie ako štát, ktorý vznikol na jeho ochranu. Uvedená formulácia idey súkromného vlastníctva sa objavila už v Deklarácii práv človeka a občana z roku 1789 vo Francúzsku a stala sa jedným zo základných pilierov právneho poriadku Spojených štátov amerických.

Pri riešení problému legitimity demokracie (vzťahu medzi ideálom a realitou), berúc do úvahy neistý ľudský faktor, dospievame postupne k názoru, že

ktorý zasahuje všetky aspekty existencie: nielen individuálnu voľbu vyjadrenú na trhoch, ale aj spoločenskú voľbu vyjadrenú v politike... Spoločenské hodnoty nenachádzajú vyjadrenie v trhoch neuspôsobených na prerozdeľovanie aktív podľa princípov sociálnej spravodlivosti...“. (Soros, 2001, s. 145-146)

uskutočňovanie idey demokracie naráža na najväčší odpor u jedného zo svojich základných štrukturálnych a funkčných elementov – človeka. Demokraciu nemôžeme viniť za svoje vlastné zlyhania, preto sme považovali za konštruktívne pomenovať reálne existujúce mechanizmy a prostriedky vyplývajúce z racionálne a iracionálne determinovanej vôle a (k) moci, ktorá je moderných demokratických spoločnostiach, rovnako ako vo všetkých doteraz, ideologicky maskovaná. Je pravdou, že ide o nenásilnú, no o to sofistikovanejšiu manipuláciu a propagandu.⁷ Taktiež sme sa pokúsili na základe rozlíšenia utópie a demokracie naznačiť, že deliaca čiara medzi nimi nie je až tak jednoznačne dešifrovateľná, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať a predstava želateľného stavu vecí, pretaveného na projekčné plátno budúcnosti, posúva fenomén politiky nemožného do roviny viac-menej pravdepodobného. Za legitímny v uvedených kontextoch považujeme stav rovnováhy, ktorý vzniká len v cykle – demokracia a jej hodnotový potenciál je ideálom len vtedy, ak je efektívny, efektívny je len vtedy, ak je prijímaný ako ideál.

Pokiaľ nechceme byť odtrhnutí od skutočného sveta a zotrvať v rovine ilúzií, je vždy nevyhnutné a produktívne preskúmať konkrétny dosah akýchkoľvek (regulatívnych) ideálov na reálny život jednotlivca či spoločnosti. Poľudšťovanie okolitého sveta ako nedeliteľný a charakteristický atribút ľudskej činnosti sa prelína celými dejinami, výsledkom čoho je svet „osvojenej“ prírody, úroveň dosiahnutej kultúry, jednoducho celá naša ľudská skutočnosť, respektíve naša skúsenosť s touto skutočnosťou. Tragika ľudského osudu a zároveň jeho heroizmus spočíva v úsilí, aj keď často realizovanom iba v podobe snívania (od človeka nemôžeme žiadať nič, čo nie je ľudské, a to, čo dokáže, je len ľudské...), modifikovať, upravovať a humanizovať večnú antinómiu vlastných dejín, antinómiu toho, čo je a toho, čo si myslíme, že byť má. Zákon bipolarnosti (multipolárnosti) všetkého (rozumového aj morálneho), sa vzťahuje rovnako na

⁷ V kontexte našich úvah pokladáme demokraciu za najvyššiu formu politickej alebo sociálnej organizácie moderných spoločností, ktorá predstavuje inštitucionálne a spontánne vytvorený spoločenský (otvorený) priestor, kde sa konfrontujú a súťažia rozličné politické, sociálne, ideologické či ekonomické sily. V tejto otvorenej aréne konkurenčno-pluralistickej atmosféry sa stále viac ukazuje, že obraz želateľného stavu vecí, ktorý sa nikdy nezohoduje s existujúcim stavom vecí (ideál), človek netvorí so zámerom, aby sa stal faktom. Ideály sú skôr prostriedkami, ktorými reagujeme na to, čo je a čím sa snažíme toto „je“ zlepšiť, prekonať jeho odpor.

produkty prírody, ako aj na to, čo vytvoril človek, seba nevyvímajúc!

Pri konceptualizácii turbulencií v útrobach demokracie považujeme za veľmi produktívne, aby sme sa pri hľadaní spôsobov uplatňovania či realizácie životov jednotlivcov alebo politickej moci v demokratickom štáte vrátili k už spomínanému fenoménu mravnej vôle človeka, opierajúcej sa o silu ľudského rozumu. Ustálené myšlienkové a pojmové konštrukcie, ktoré vymedzujú limity pre liberálne demokracie neskorého kapitalizmu, podľa nášho názoru nie sú schopné reflektovať rastúci nesúlad, vyplývajúci z nevyhnutnosti uspokojovať rozdielne potreby sociálnych skupín s odlišným statusom! Sloboda myslieť a konať, produkt a podmienka spojenia rozumu a vôle, podobne ako demokracia alebo spravodlivosť, je jednou z politických cností, v žiadnom prípade nie jedinou a už vôbec nemusí byť pre každého rozhodujúca, najdôležitejšia. Bez adekvátnych podmienok na svoje využitie je v praxi plne nerealizovateľná a môže sa dokonca premeniť na bremeno pre tých, ktorí v určitých životných kontextoch potrebujú či vyznávajú ako najvyšší cieľ niečo iné (sociálne istoty, vzdelanie, dôstojnosť).

Pluralizmus politických princípov, vyjadrujúcich nejakú ideu spoločného dobra, vzišiel z rastúceho uvedomovania si skutočnosti, že rozumní ľudia majú sklon líšiť sa a nesúhlasiť, v tom, aká je prirodzenosť, podstata dobrého života. Obzvlášť v realite ekonomicky, ideologicky a politicky globalizovaného, postmoderného, fetišom úspechu, virtuálnej dokonalosti a honby za ziskom poznačeného vedomia obyvateľov západného sveta neustále klesá a odumiera schopnosť oslovenia širšej verejnosti intelektuálnymi (duchovnými) posolstvami.

Presun prostriedkov z verejnej do súkromnej sféry (privatizácia) a silnejúca absencia zmyslu pre komunitu (individualizmus) paradoxne priviedli väčšinu spoločností do stavu extrémnej nerovnosti (majetok, spoločenský status, politický vplyv), takže v situácii existenčného ohrozenia samotných tvorcov sa stávajú „nedôveryhodnými“ morálne a politické princípy, k rozlišovaniu a dodržiavaniu ktorých sa vždy vedome a dobrovoľne, na základe najlepšieho svedomia a presvedčenia hlásili.

Hodnotové vákuum, spôsobené prienikom podnikateľskej, na zisk zameranej mentality do oblastí vedy, kultúry či politiky, manipulácia pravdy, spochybňovanie národného štátu v mene univerzálnejších koncepcií, tlak na zvolených politických lídrov, aby zabezpečili svojim sponzorom návratnosť investícií, výkladový monopol apologétov nekonečného rastu, voľného trhu a neustále rastúcej spotreby vytvorili rafinovaný mechanizmus, ktorý premenil

ideu sebauspokojenia, kodifikovanú novovekom, na legitimizáciu životnej asymetrie „možno z koláča jesť, bude ešte väčší“. Ak by sme tomu aj uverili, nesmieme zabudnúť na fakt, že v panoptiku životných súvislostí má každá minca „minimálne“ dve strany, kde nie vždy platí princíp rovnováhy: „Na svete je len jedna kôпка peňazí, ak niekde pridáme, tak zákonite niekde musíme ubrať a naopak.“

Tento výrok je len jednou z mnohých možných modifikácií klasifikácie stavu, keď niekto (jednotlivec, skupina ľudí, národ) žije nad svoje pomery (spotrebuje viac ako vyprodukuje) a táto disproporcia sa prejaví v podobe dlhu. Odchýlka sa stáva normatívom a klasický imperatív konania našich predkov „*takou perinou sa prikryvaj, na akú máš*“ sa transformuje do svojej patologickej podoby, keď kľúčovou existenčnou paradigmou, spôsobom života sa stáva „*život na dlh*“. Politická a mediálna propaganda tento postmoderný mýtus dokonale vyšperkovali do podoby, že je veľmi náročné mu nepodľahnúť a nežiť nielen na úkor vlastnej budúcnosti, ale aj budúcnosti ďalších generácií. Ruku na srdce, nebudete „in“, keď požičajú, refinancujú, zaplatia, znížia úrokové sadzby, odpustia, zabudnú? Nebudete plávať na vlnách hypotetického vedomia vlastnej výnimočnosti, o ktorej vedia všetci, iba vy nie? A tak kára plná nadšenia a obdivu podozrivo, ale predsa len neohrozene posúva svoje kolieska v ústrety síce vykonštruovanej, no vo všetkých svojich dôsledkoch ešte neprítomnej budúcnosti. Dôsledkom týchto skutočností je narušenie rovnováhy medzi produkciou a spotrebou, zištné presadzovanie a prevaha ekonomických záujmov nad politickými, rýchle obohacovanie sa nevelkého počtu jednotlivcov, prehlbovanie chudoby väčšiny, vytvárajúce priestor na ľudskú dehonestáciu a demoralizáciu, zodpovednosť vlád biznisu, nie voličom...

Nájsť praktický kompromis pri hľadaní zhody ľudí v tom, ktorý spôsob života je dobrý, znamená (takmer) nepreniknuteľnú prekážku, keďže neexistuje univerzálne akceptovateľná idea všeobecného dobra⁸ (ktorú by všetci ľudia, aj

⁸ Idea dobra ako najvyšší ontologický, gnozeologický, mravný a politický ideál, spolu s ideou spravodlivosti, sa stala východiskom pre názory mnohých antických autorov o štáte. Kým napríklad Trasymachos považoval spravodlivosť a zákon za výraz spoločenských skupín, ktoré majú moc, Sokrates spájal spravodlivosť s dobrom a s múdrosťou, pretože iba ony dokážu človeku priniesť dobrý a šťastný život. No a Platón, Sokratov žiak, pokladal ideu dobra za najvyššiu a najvznešenejšiu cnosť (ideu), ktorej poznanie predurčuje jej nositeľa k tomu, aby vládol. Politická spôsobilosť na výkon moci bola v Platónovej predstave ideálneho štátu podmienená múdrosťou (sofokracia, vláda

pod ťarchou racionálnych argumentov boli ochotní prijať) a základnou funkciou regulatívnych ideí (ideálov) nie je určovať, ale iniciovať, motivovať a usmerňovať ľudskú snahu o kreovanie takých spoločností, ktoré by dokázali akceptovať etický paradox – racionálne a slobodné bytosti by mali robiť to i ono, tak a tak, a to, čo a ako robia, robiť bez obmedzení.

Vynára sa pred nami problém metódy na hodnotenie alternatívnych odpovedí a zároveň otázka, či je každý človek schopný relevantne odpovedať a či predsa niektoré názory nebudú lepšie než ostatné. A ak pripustíme, že niektoré sú lepšie, nevyplýva z toho (ne)demokratický záver, že ich nositelia by mali rozhodovať vo všetkých závažných politických záležitostiach? Nemali by sme svoje úsilie prežiť usporiadaný, dobrý život prenechať tým, ktorí vedia, čo to je?

Podľa nášho názoru sa ani v modernej politickej teórii (už vôbec nie v reálnom živote) nedokážeme uspokojivým spôsobom s naznačenými otázkami vyrovnáť a zdá sa, že dilema rozlišovania medzi cieľom (dobrým životom) a politickými (či inými) prostriedkami, ktoré k nemu vedú, je aj naďalej v rukách elity, ktorá „vie“. Každý je síce spôsobilý najlepšie posúdiť, či je preň jeho vlastný život ten najlepší možný, ľudia sa však do značnej miery mýlia (nezhodujú) v tom, ktoré politické, sociálne či ekonomické opatrenia môžu zabezpečiť čo najväčšiemu počtu ľudí uspokojenie s ich vlastným životom. Pravdepodobne nie sme úplne schopní vyhnúť sa tomu, aby nás ovládala nejaká vládnuca trieda (železný zákon oligarchie) a – podľa názoru **R. M. Hareho** - „*dokonca aj v demokracii existuje len pomerne málo ľudí, ktorí disponujú mocou vládnuť a vykonávať vládne funkcie*“ (Hare, 1994, s. 84). Na druhej strane, aj keď pripustíme, že „*existuje nejaká schopnosť vládnuť, ktorá by jej vlastníka teoreticky predurčovala konať len spôsobom, aby všetky jeho rozhodnutia boli správne, môže to byť schopnosť, ktorú žiadna ľudská bytosť nikdy nedosiahne a je to pravdepodobne aj schopnosť, ktorej výkon by viedol k deformáciám*“ (Hare, 1994, s. 84).

Pri dôkladnom zvážení (ne)fungovania jednotlivých komponentov demokratickej reality sa nám núka ešte jedno stretnutie s fenoménom moci, konkrétne na úrovni útvarov, ktoré pojmovo uchopujeme termínom politickej strany. Na principiálne anomálie, vyplývajúce z ich snahy podliehať primárne logike napĺňania vlastného záujmu, upriamil svoju pozornosť **F. A. Hayek**. Zatiaľ

múdрых) – rozhodujúcu moc má mať v štáte ten (tí), kto mnoho vie a je (sú) schopný (i) poznať najvyššiu z cností, dobro...

čo pôvodný demokratický ideál podľa neho spočíval v koncepcii spoločného chápania mienky väčšiny ľudí o tom, čo je správne, proporčnosť volebných výsledkov využívaná v súčasnosti na jeho uplatnenie nevyhnutne determinuje neviditeľnú nedemokratickosť výkonu vlády. Stávame sa svedkami tragického paradoxu v súvislosti s uplatňovaním moderných demokratických procedúr, ktorý zdeformoval princípy, obmedzujúce vládnu moc: „*Nutnosť vytvárať organizované väčšiny na podporu programu konkrétnych akcií v prospech zvláštnych skupín zaviedla nový druh svojvôle a privodila výsledky, ktoré nie sú v súlade s morálnymi princípmi väčšiny*“ (Hayek, 1994, s. 274). Udržiavanie väčšinovej pozície rezultuje do získavania podpory jednotlivých malých skupín a zjednocovania všetkých svojich podporovateľov na báze poskytnutia konkrétnych služieb každej „súhlasiacej“ skupine. Dohoda, na ktorej je takýto program činnosti vlády založený, je potom niečo úplne odlišné od už spomínanej mienky väčšiny, ktorá by mala byť určujúcou silou demokracie.

Dôsledky „demokratickej neobmedzenej moci“ môžeme – ako ďalej upozorňuje **Hayek** - vidieť aj na spôsobe, akým (ne)fungujú zastupiteľské zhromaždenia v jednotlivých krajinách: „*Zastupiteľský orgán nemôže dosiahnuť to, aby prevládli všeobecné princípy, na ktorých sa dohodol, pretože v takom systéme väčšina zastupiteľského zboru musí pre to, aby sa stala väčšinou, robiť všetko možné, aby si kúpila podporu najrozličnejších záujmov tým, že im poskytne zvláštne výhody*“ (Hayek, 1994, s. 274 – 277).

Okrem toho, produkcia nezamyšľaných výsledkov existencie konkrétneho mechanizmu súvisiaceho s „vôľou väčšiny“ rezultuje do nárokov parlamentu na (neobmedzenú) suverenitu, ktorá sa nevyčerpáva stanovovaním a presadzovaním všeobecných pravidiel spravodlivosti. Legitimita autority zákonodarného zboru na stanovenie a zaistenie dodržiavania pravidiel správneho konania, založená na súhlase väčšiny, sa pretransformovala na nárok konať podľa vlastnej ľubovôle: „*Zatiaľ čo dohoda ľudí o spravodlivosti konkrétneho pravidla môže byť vskutku dobrým, aj keď nie neomylným testom jeho spravodlivosti, z konceptu spravodlivosti sa stane nezmysel, ak ako spravodlivé definujeme akékoľvek konkrétne opatrenie, ktoré väčšina schváli... Existuje veľký rozdiel medzi tým, aká väčšina môže rozhodnúť v nejakej konkrétnej otázke, a všeobecným pravidlom relevantným pre tento problém, ktorý by väčšina mohla chcieť schváliť, keby bola do tohto problému vtiahnutá, ako to bude existovať medzi jednotlivcami. Preto je veľmi potrebné, aby sa od väčšiny vyžadovalo, aby preukázala svoje presvedčenie, že to, o čom rozhoduje, rozhoduje s vôľou vzťahnúť aj na seba univerzálnou aplikáciou*

pravidiel, podľa ktorých ide v konkrétnom prípade; a jej moc donucovať by mala byť obmedzená na presadzovanie pravidiel, ktorými je ochotná sama sa riadiť“ (Hayek, 1994, s. 274 – 277).

Nuž, s trochou irónie by sme mohli povedať, že nič nie je zradnejšie než to, čo sa zdá byť jasné a jednoznačné. Podobne ako pri iných kategóriách v politickej teórii, aj pri demokracii preto podľa nášho názoru platí, že ak by sme demokratický princíp aplikovali v plnom rozsahu a do dôsledkov, demokracia sa stáva nerealizovateľnou. Vzťah demokracie ako politickej metódy, ktorá vedie k politickým rozhodnutiam, a demokracie ako absolútneho ideálu, cieľa samého osebe je poznamenaný odporom alebo súhlasom určitých konkrétnych záujmov alebo ideálov, ktorým má podľa očakávania svojich tvorcov slúžiť. Demokraciou preto môžeme nazvať rovnako odchýlku od ideálu dobre usporiadanej spoločnosti,⁹ ako aj najlepšiu formu inštitucionálneho usporiadania na dosahovanie politických, legislatívnych a administratívnych rozhodnutí. Nemali by sme však pritom opomenúť skutočnosť, ktorá leží v samotných základoch našich takzvaných demokracií – stav, keď chceme vyhovieť všetkým a vychovávať v občanoch morálne kvality, na ktorých základe ich budeme tlačiť k morálnej a rozumovej nespôsobilosti, môže viesť k rovnakému zotročeniu ako v najhoršej despocii či oligarchii...

⁹ Predstavy o vláde najlepších či najmúdrejších sa u Platóna postupne premietli do úvah o tom, že musí byť práve toľko druhov ústav (ústavných foriem), koľko je ľudských pováh (duševných stavov). Štát sa takto rodí z mravných názorov a presvedčení ľudí, ktorým najlepšie zodpovedá aristokracia a timokracia. Oligarchia predstavuje ústavu „založenú na majetkových rozdieloch, v ktorej vládnu boháči, kým chudáci nemajú nijakú moc“, takže „keď má v štáte vážnosť bohatstvo a boháči, tam sa cnosť a dobrí ľudia menej cenia“. Podľa Platóna nie je možné mať v jednom štáte úctu k bohatstvu a zároveň dosiahnuť rozumnosť u občanov, jedno alebo druhé sa musí zákonite zanedbať. Ešte horšie je na tom demokracia, je to „*ústava príjemná, bez vlády a pestrá, udeľujúca akúsi rovnosť rovným takisto ako nerovným*“, kde „*spupnosť nazývajú dobrou výchovou, svojvoľnosť slobodou, nestriednosť povznesenosťou a nehanebnosť mužnosťou*“. V živote demokratického človeka „*nevládne nijaký poriadok ani nútená disciplína, on však takýto život nazýva príjemným, slobodným a šťastným a užíva si ho až do konca*“. (Platón, 2009, s. 314-337)

Literatúra:

- BERLIN, I. 1993. *Dva pojmy slobody*. In: Novosád, F. 1993: *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava: Archa, 1993. s. 19 - 73.
- DEWEY, J. 2001. *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001. 673 s. ISBN 80-7149-281-7.
- FOURIER, CH. 1983. *Velká metamorfóza (Výbor z díla)*. Praha: Mladá Fronta, 1983. 177 s.
- GBÚROVÁ, M. 2012. *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R.(eds.). *Sloboda – Rovnosť – Poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: FF UPJŠ, 2012. ISBN 978-80-7097-979-2. s. 7-23.
- HARE, R. M. 1994. *Platón*. In: *Zakladatelé myšlení*. Praha: Svoboda, 1994.
- HAYEK, F. A. 1994. *Právo, zákonodárstvo a svoboda*. Praha: Academia, 1994.
- LEVY, D. J. 1993. *Politický rád*. Praha: Slon, 1993. 163 s. ISBN 80-901424-4-3.
- LYSÝ, J. *Teória demokracie medzi klasikou a modernou (Didaktický problém)*. In: Hirtlová, P., Srb, V. a kol.: *Podoby demokracie na začátku 21. století: Evropská unie a svět*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2010. ISBN 80-86879-27-7. s. 209-219.
- MACEDO, S. 1995: *Liberálne cnosti – občianstvo, cnosť a spoločnosť v liberálnom ústavnom štáte*. Bratislava: Archa, 1995.
- PLATÓN. 2009. *Štát*. Bratislava: Kalligram, 2009. 459 s. ISBN 978-80-8101-185-6.
- SARTORI, G. 1993: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. 507 s.
- SHAPIRO, I. 2012: *Skutečný svet demokratickej teorie*. Praha: Karolinum, 2012. 415 s. ISBN 978-80-246-1999-6.
- SCHUMPETER, J. A. 2004. *Kapitalizmus, socializmus a demokracie*. Brno: CDK, 2004. 470 s. ISBN 80-7325-044-6.
- SOROS, G. 2001: *Otvorená spoločnosť. Reformovanie globálneho kapitalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001. 379 s. ISBN 80-7149-408-9.
- TOCQUEVILLE, A. 1992: *Demokracie v Americe*. Praha: Academia, 1992.
- ZAKARIA, F. 2010. *Budúcnosť slobody*. Bratislava: Kalligram, 2010. 287 s. ISBN 978-80-8101-285-3.